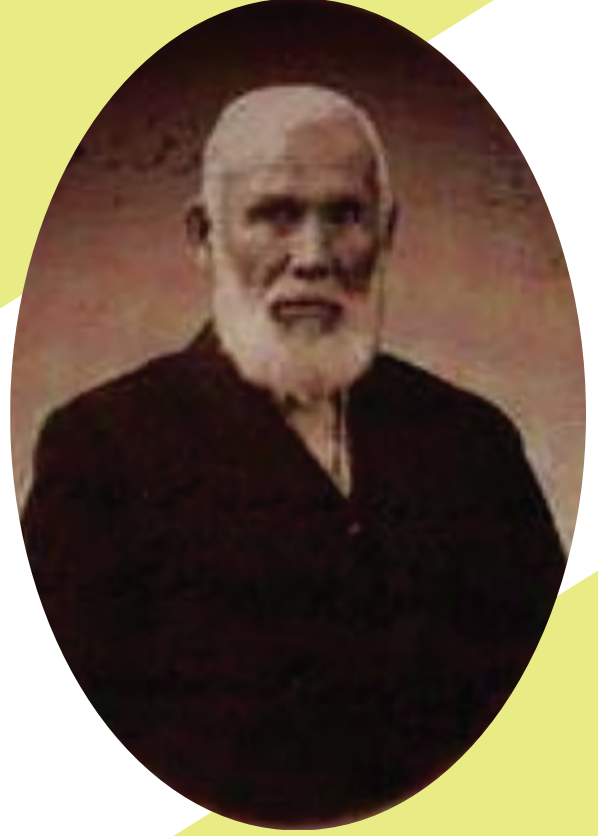

MÜRŞİD-İ SEYYAH ABDÜRREŞİD İBRAHİM VE JAPONYA'DA İSLAM

Sidar ERGÜL

Konu

MÜRŞİD-İ SEYYAH ABDÜRREŞİD İBRAHİM VE
JAPONYA'DA İSLAM

Hazırlayan

Sidar ERGÜL

Tashih ve Eklèmeler

Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi

Kategori

Düşünce Analiz

Web Sitesi

sdam.org.tr

SDAM, Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi

İstanbul 2022

Yayın Kurulu

Bu yayının hakları SDAM Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi'ne aittir. Bu yayın SDAM'ın izni olmaksızın yayınlanamaz ve çoğaltılamaz. Ancak kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

**MÜRŞİD-İ SEYYAH
ABDÜRREŞİD İBRAHİM VE
JAPONYA'DA İSLAM**

Giriş

Abdürreşid İbrahim (1857-1944), Şeyh Hâlid el-Bağdâdî eş-Şehrezûrî el-Kürdî'nin¹ (1779/Süleymaniye-ö.1827/Şam) ihyasıyla Nakşibendîliğin Kazakistan'daki temsilcisinin İslâmî irşad faaliyetlerinden nasibini almış bir mürşid-i seyyahdır. Nakşibendîliğin Hâlidîye² kolunun İstanbul'daki şeyhi Ziyâeddin Gümüşhânevî³ (ö.1893), Kazan ve Kazakistan bölgesinden sorumlu şeyhi olan Zeynullah Rasûlî⁴ (ö.1917) ile İstanbul'da görüşmüş ve Rasûlî'yi o bölgenin halifesi/temsilcisi olarak tayin etmiştir. Böylece bölgede Hâlidîye ekolü aracılığıyla gelişen İslâmî fikriyat; Türkistan'da Ruslara karşı Türklerin birleşmesini, İslâm dünyasında ise İslâm Birliği'nin gerçekleşmesini esas almıştır. Bu fikrin ve mücadelenin mimarlarından biri de Abdürreşid İbrahim olmuştur

Abdürreşid İbrahim'in yaşadığı dönem, İslâm dünyasının büyük buhranlar yaşadığı bir zaman dilimidir. 20. yüzyılın sonu ile 21. yüzyılın başlarında İslâm âleminin en büyük gücü olan ve hilafet makamına sahip Osmanlı Devleti (1300-1922) hem içerde hem de dışarıda ciddi sorunlarla uğraşmaktaydı. Dönemin ana siyasi aktörleri dikkate alındığında Asya'da yayılmacı Rus Çarlığı ile sanayileşme hamleleriyle Japonya dikkati çekiyordu. Avrupa'da ise Sanayi devrimiyle birlikte gücüne güç katarak “denizlere ege-men olan, dünyayı kontrol eder” stratejisiyle donanmasını büyüterek emperyalist faaliyetlerini artıran Britanya İmparatorluğu ile Fransa, Almanya ve Hollanda gibi devletler öne çıkmaktaydı.

Mürşid-i seyyah Abdürreşid İbrahim, Müslümanlar arasında buhranlara yol açan sorunlar karşısında çözüm arayışlarına yönelmiş bir şahsiyettir. Yaptığı geziler, temel davası olarak İslâmî mücadele hedefine matuf fedakârane çalışmalarlardır. Abdürreşid İbrahim'in seyahatlerinin ana düsturu Kur'ân-ı Kerim olup “...Yeryüzünde geziniz...”⁵ ve “De ki: Yeryüzünü dolaşın ve Allah'ın, nasıl harikulade bir şekilde yoktan var ettiğini görün! Allah işte bu şekilde (dirilişinizi) var edecektir; çünkü Allah her şeye mutlak ka-

1 Hamid Algar, “Hâlid el-Bağdâdî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul, 1997, ss. 283-285.

2 Süleyman Uludağ, “Anadolu'da Hâlidîlik”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul, 1997, ss. 296-299.

3 İrfan Gündüz, “Ziyâeddin Gümüşhânevî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul, 1996, ss. 276-277.

4 İbrahim Maraş, “Zeynullah Rasûlî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, İstanbul, 2013, ss. 372-373.

5 Nahl Sûresi 16/36.

*dirdir!*⁶ ayetinin gereğini yerine getirme anlayışıyla, İslâm'ın yayılması, müslümanların uyanması ve örgütlenmesi için ömrü boyunca geniş bir coğrafyayı dolaşarak faaliyetlerde bulunmuştur. Bu durum ona Doğuyu-Batıyı gözleme ve farklı memleketleri karşılaştırma imkânı sağlamış, elde ettiği bilgiler de O'nun fikirlerine ve çözüm arayışlarına sirayet etmiştir.

Abdürreşid İbrahim'in doğduğu bölge Rus Çarlığı'nın kontrolündeydi. Rus Çarlığı Osmanlı'ya karşı uzun bir mücadeleye girmiş, küresel güç olmanın siyasetini gütmüştür. Yine Rusya, işgal ettiği Türkistan'da asimilasyon faaliyetlerinde ve katliamlarda bulunmuştur. Bu coğrafyada doğup büyüyen Abdürreşid İbrahim, öncelikle Rusya Müslümanlarının uyanışına hizmet etme gayretinde bulunmuş, onların ittifakını sağlamaya azmetmiştir.⁷ Rusya'nın Duma meclisinde Müslümanların temsil edilmesi için siyasi gayretleri olmuş, basın - yayın yoluyla aydınlanmalarına ve örgütlü hareket etmelerine ağırlık vermiştir. Rus hükümeti tarafından çalışmaları engellemelerle karşılaşsa da, mücadelesinden geri adım atmamıştır.

Hastalıklı ve buhranlı durum karşısında karşılaştığı zahmetler ve gösterdiği gayretler hakkında şöyle demiştir: *"Hastanın arayacağı bir şey varsa devadır. Hastalığı gizlemek, ölümü seçmek demektir. İşte benim de bu kadar uzun ve meşakkatli bir yolculuğu kabul etmekteki maksadım budur."*⁸ Bu ekseninde mücadelesinin amaçlarından biri de hilafet merkezini (Osmanlı'yı) Müslümanların ahvalinden haberdar edip, diğer müslümanlara özellikle Rusya müslümanlarına hilafet merkezini tanıtırak yakınlaştırmaktır.⁹ O, sahip olduğu özellikleri ve çalışmalarıyla teşkilatçı, aksiyoner, davetçi, hatip, fikir adamı, müderris ve müellif bir âlim olduğunu ortaya koymuştur.

Hayatı - Şahsiyeti - Fikriyatı ve İslâmi Mücadelesi

Abdürreşid İbrahim, Nisan 1857'de Rusya'nın hakimiyetinde bulunan Sibirya-Tara'da¹⁰ doğdu. Aslen Buharalı Özbek Müslüman¹¹ bir aileden gelmektedir. Babası Ömer Efendi, annesi kız mektebi muallimesi olan Afife Hanım'dır.¹² Abdürreşid İbrahim, genç yaşta ailesinden ayrılarak başladığı tahsil hayatını çevredeki medreselerde sürdürür. 1871'de 14 yaşında iken kısa aralıklarla anne ve babasını kaybeder. Medreseden mezuniyet sonrası bir süre Kırgız kabileleri arasında imamlık yaptıktan sonra Rus takibine uğramış ve tutuklanarak 1 yıl hapis yatar. 1880 yılında Hacca gitmek üzere Ufa şehrinde İstanbul'a giderken gemide karşılaştığı bir imam ile yaptıkları sohbet, sosyolojik olarak ve ulemâda görülen yozlaşmalara dair önemli bilgiler sunmaktadır: İmam'ın, *'ulemâya itibar azaldı. Millet içinde ahlâksızlık çoğaldı'* sözlerine karşılık Abdürreşid İbrahim; *'zenginlerin talebe okutmak üzere verdikleri zekât ve sadakayı ulemânın yerinde harcamadığı, ulemâda makam sevgisi, baş olma arzusu dinî hizmetin önüne geçti.*

6 Ankbût Sûresi 29/20.

7 İsmail Türkoğlu, "Müslüman Kongreleri", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 32, İstanbul, 2006, ss. 96-98.

8 Müzeyyen Altunbay, "Sibirya'dan Japonya'ya Bir Türk Seyyah: Abdürreşid İbrahim Efendi ve Te'ârûf-İ Müslimîn Dergisinde Eğitim Meselesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, Sayı 45, 2016, ss. 527-534.

9 <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3566-published.pdf> E.T: 10.12.2021

10 Altunbay, a.g.m, ss. 527-534.

11 Neslihan Aksoy, "Abdürreşid İbrahim'in Düşünce Dünyası ve Gelişimi", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2019, s. 47.

12 Caner Arabacı, "Sibirya'dan Konya Böğürdelik'e Bir Âlimin Serüveni: Abdürreşid İbrahim", *Akademik Sayfalar Dergisi*, C. 20, Sayı 44, Kasım 2021, ss. 690-704.

Ulemâ, elinde olan nimeti takdir edemedi. Gafet içinde yuvarlandı. Cahil çocuklarını, kendi yerlerine bırakmaya çalıştılar. İlim ve marifetten habersiz adamlar, imam oldular. Halkın haberi olmayarak fırsatlar elden gitti' beyanında bulunur. Esas mesele akidenin ve ahlakın bozulmasıydı. Bunların bozulması, dinin bozulmasına; dinin bozulması da medeniyetin yozlaşmasına ya da yok olmasına sebebiyet vermekteydi.

Söz konusu gemi yolculuğu bittikten sonra İstanbul'a gelir. Burada iki ay kadar kaldıktan sonra Hacca gider. 1884 yılı sonunda İskenderiye üzerinden İstanbul'a oradan 1885'te memleketi Tara'ya dönerek kurduğu medresede ders vermeye başlar. Aynı yıl evlenen¹³ İbrahim Efendi'nin Ahmed Münir, Kadriye ve Fevziye adında üç çocuğu olur.¹⁴ O; Arapça, Farsça, Rusça ve Japoncadan başka, kırk yaşından sonra Fransızca ve Latince öğrenmiş biridir.¹⁵

Medine'de kaldığı 4 yıl içinde¹⁶ fıkıh, kelam, hadis eğitimini tamamlayıp icazet alır, ardından doğduğu Tara'da kurduğu medresesinde uyguladığı 'usûl-i cedid/ceditçilik' yöntemiyle müderrislik yapar. 'Yenilikçilik' anlamına gelen Ceditçilik¹⁷ akımının kökeni, Gaspıralı İsmâil Bey'in (ö.1914) usûl-i cedid okuluna dayanmaktadır. Gaspıralı'ya göre, eğitimde Arapça yerine Türk dili kullanılmalı, dinî bilgilerle birlikte matematik, tarih ve coğrafya gibi dersler de okutulmalıdır.¹⁸ Gaspıralı ile Abdürreşid'in merhabalaşmaları üzerinden kendileri hakkında bazıları tarafından 'Türk milliyetçisi, Türk – İslâm Sentezçisi' gibi yakıştırmalar yapılsa da, özellikle Abdürreşid İbrahim'in eserlerine, Medine'deki tahsiline, Hilafete olan bağlılığına,¹⁹ Japonya'ya İslâm'ı götürmesine bakıldığında ana gayesinin İslâm olduğu anlaşılmaktadır. Burada not düşülmesi gereken, ideolojik anlamda seküler milliyetçi bir anlayışının ve fikir dünyasının olmadığıdır. O, genel olarak kendini İslâm dünyasının uyanışına adamıştır. O, "*fikren Pan-İslâmist olmakla birlikte onun İslâm birliği fikri bütün Müslüman dünyasının birleşmesinden ziyade, Müslüman ülkelerin işbirliği yapması ve zor günlerinde birbirlerine yardımcı olmaları, Batı mezalimine karşı ortak hareket etmeleri gerektiği mealindedir. Bunların gerçekleşebilmesi için de Osmanlı'nın öncülük etmesi fikrindedir.*"²⁰

1892 yılında Ufa şehrinde başladığı Şer'i Mahkemesi'ndeki kadılık²¹ vazifesinden Rus yandaşı müftü ile yaşadığı ihtilaf üzerine 1895'te istifa etmiştir. Oradan ayrılıp tekrar İstanbul'a giderek mücadelesine orada devam etmiştir. 1897'de İstanbul'dan başlayarak 3 yıl süren bir seyahate çıkmış; Mısır, Filistin, Hicaz, Bulgaristan, Avusturya,

13 Arabacı, a.g.m, ss. 690-704.

14 Yıldız Yanıkkaya, "II. Meşrutiyet Döneminde Çıkarılan İslâm Dünyası Dergisi'nin Dönemin Olaylarına Bakış Açısı", Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu 2019, s. 30.

15 Arabacı, a.g.m, ss. 690-704.

16 [İslâm'ı Japonya'ya tanıtan Müslüman seyyah Abdürreşid İbrahim ölümünün 76. yılında anılıyor](#) E.T:15.12.2021

17 Ceditçiler; Cemaleddin Afgani, Muhammed Abduh'un fikirlerinden etkilenmiştir. Musa Carullah, Mısır'da bulunmuş, orada İslâmî eğitim almıştır.

18 Abdülhamit Avşar, "Türkiye Kamuoyunda 'Dış Türkler' Algısına Bir Katkı: Birinci Dünya Savaşına Kadar Türkistan Türkleri ile Türkiye Türklerinin İlişkileri ve Savaşta Türkistanlıların Desteği", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Yıl 12, Bahar 2014, Sayı 16, ss. 157-179.

19 Osmanlı Devleti'nin emperyalist devletlere karşı kullandığı güçlü bir araç olarak görülen Orta Asya Müslümanları için de aslı bir akım olan İslâmcılık, Rusya'da siyaseti etkileyen başat unsurdan biri olmuştur.

20 Altunbay, a.g.m, ss. 527-534.

21 **Orenburg/Ufa Şer'i Mahkemesi:** II. Katherina'nın Müslüman ahaliyi kazanmak için 1788'de bir fetva ile kuruluşunu ilan ettiği birimdir.

Fransa, Rusya üzerinden Doğu Türkistan'a oradan da 1900'de Sibirya üzerinden Tara'ya dönmüştür. 1902'de Petersburg'da yayımlamaya başladığı *Mirat* adlı dergi ile Rusya'daki Müslümanların meselelerini yeniden ele almıştır. Oradan İstanbul'a döndüğünde Rus elçisinin isteği üzerine tutuklu olarak Odessa'ya sürgüne gönderilmiş, fakat Rusya müslümanlarının baskıları sonucunda serbest bırakılmıştır.

1905'te Rusya'da Meşrutî yönetime geçilince Kazanlı Müslüman aydınlar ve zenginlerin girişimleriyle Türkistanlıları bir araya getirme faaliyetlerinde Müslümanların ittifak kurması için yoğun bir çalışma içine girer. Rus polisinin baskıları nedeniyle bu minvaldeki toplantı Oka nehri üzerinde bir gemide gerçekleşir. 1906'daki toplantıda Abdürreşid İbrahim ve arkadaşlarının hazırladığı 'ittifak nizamnamesi' oy birliğiyle kabul edilir.²² Ancak Rus baskısı artınca birçok kişi ya hapsedilir veya sürgün edilerek sıkı tedbirler alınır. Abdürreşid İbrahim'in gazete ve matbaası da kapatılır.

1907'de Buhara, Semerkand üzerinden Tara'ya gelen Abdürreşid İbrahim, ailesini alarak Kazan'a yerleşir. Ailesinin ihtiyaçlarını giderdikten sonra seyahat plânını yapar ancak yol masrafarı için yeterli parası olmadığı için borç alır. O, içinde bulunduğu ahvâlini, "kimse hüs-n-ü rızasıyla çıkıp terki diyara, sebepsiz gurbetin kahrını özüne ihtiyar etmez"²³ mısrasıyla vurgular.

Abdürreşid İbrahim'in ailesi ile vedalaşma anı da hazin bir tablodur, durumunu şöyle anlatmaktadır: "Bir ara oğlum Ahmed Münir hazin ve ağlamaklı bir sesle 'Babacığım!' diye elindeki paraları vermek istedi. Gözleri yaşla dolmuştu. Benim de zaten gözlerim kararmıştı. Ne kadar para olduğunu da bilemedim. 'Oğlum, mâsume kardeşlerine bak...' dedim. Başka bir söz demeye takatim kalmadı... Arabaya bineceğim zaman Kadriye'm: 'Baba, dört ruble para lâzım.' dedi. Yol için tedarik etmiş olduğum yirmi rubleden dört rublesini kızımın eline verdim. 'Allah'a emanet olun!' diyerek arabaya bindim. Kazan'dan ayrıldım. ... Tekrar dönüp dönmeyeceğim de belli değildi." Ayrıca diyor ki: "Önümde bir giden arkamda bir iten yok idi, yalnız himmet kemerini bele bağlayarak tevekkül asâsını ele aldım. Yalnız ila-yı kelimetullah halis niyetiyle Allah ipine sarılma fikrini tervic/yaymak ve takviye mukaddes emeli uğruna çoluk çocuğumu ve mini mini ciğerparelerim olan masumlarımı Allah'a emanet ederek yola çıktım."²⁴ Bu duygu ve düşüncelerle 1908'de yola koyulan Abdürreşid İbrahim; Çin, Moğolistan, Hindistan ve Japonya'ya gitmiş, oradan da Hicaz'a geçerek Hacc etmiştir.

1910 yılında Hicaz'dan Beyrut'a oradan da gemi ile İstanbul'a gelir. İstanbul'da çeşitli konferanslar verir. Sultan Ahmet, Ayasofya, Şehzadebaşı camiilerindeki konferanslarına binlerce kişi iştirak eder.²⁵ Gayretlerinin bir neticesi olarak Hindistan, Afganistan, Japonya, Malezya, Çin ve daha pek çok ülkede onun temasları ile Osmanlı Devleti'nin yaşadığı Balkan Savaşları için yardım sandıklarının²⁶ açıldığı ifade edilir.

1911'de İtalya'nın Trablusgarp'ı (bugünkü Libya) işgali üzerine oraya gidip Müslüman halkı işgalcilere karşı harekete geçirmek için cihad fetvası dağıtarak faaliyette bulunur. Trablusgarp dönüşünde Osmanlı vatandaşlığı için verdiği dilekçesinin, dönemin Hariciye Nazırı ve Sadrazamı olan Said Halim Paşa (ö.1921) tarafından kabulü ile Ekim 1913'te Osmanlı vatandaşlığına geçer.²⁷

22 Avşar, a.g.m, ss. 157-179./ Arabacı, a.g.m, ss. 690-704.

23 Altunbay, a.g.m, ss. 527-534.

24 Altunbay, a.g.m, ss. 527-534.

25 Caner Arabacı, "Abdürreşid İbrahim'in Türkiye Vatandaşlığı Serüveni ve Konya Hayatı", *Akademik Sayfalar*, C. 14, Sayı 19, ss. 290-303.

26 Altunbay, a.g.m, ss. 527-534.

27 Arabacı, "Abdürreşid İbrahim'in Türkiye Vatandaşlığı Serüveni ve Konya Hayatı", ss. 290-303.

1915'te Anadolu'ya geldikten sonra Rusların Sarıkamış'ı işgali üzerine bu kez mücadeleye vermek üzere oraya gider. Ona göre “Anadolu, Müslümanların son kalesidir”²⁸ bu kalenin düşmemesi gereklidir. 1915'te ise Teşkilat-ı Mahsusa görevlisi olarak Almanya'ya gider. Bilhassa Müslüman Rus esirleriyle iletişim kurarak onlardan Halifelik saflarında çarpışacak bir birlik kurmak için çalışır. Bu bağlamda Rus ordusu saflarındayken esir edilen müslüman Türklerden oluşan Asya Taburu adıyla bir birlik oluşturur.²⁹ Tabur, 7 Mayıs 1916'da İstanbul'a gelir ve İngilizlerle savaşmak üzere Irak cephesine gönderilir.

<https://akademyadergisi.com/aksiyon-harikasi-abdurresid-ibrahim/>

I. Dünya Savaşı'nın (1914-1918) bitimi sonrası İstanbul üzerinden Rusya'ya geçer. Ailesiyle Rusya'dan döndükten sonra Konya'nın Cihanbeyli İlçesi'nin Böğürdelik/Reşadiye Köyü'ne yerleşir. Köy hayatı, bir çeşit gönüllü sürgün dönemidir (1925-1933). Köyde talebeler yetiştirmeye çalışır, hayvancılıkla uğraşır. Fırsat buldukça da İslâm dünyasının problemlerini dile getiren eserler kaleme alır. Fakat eserlerini artık farklı bir değişim dönemini yaşayan Türkiye'de bastırması mümkün değildir. 1929 yılında Türkiye vatandaşlığına alınır. Konya Valisi, Cihanbeyli müftüsü olmasını Dâhiliye'den rica etmişse de tayin edilmediği gibi, yakın takibe alınmıştır. Valilik, Abdürreşid İbrahim hakkında aile fertlerinden, borçlarına kadar bilgi toplamıştır. Ankara Polisi, İçişlerine yazdığı 1931 tarihli 'gizli' yazıda, Abdürreşid İbrahim'in oğlu Ahmed Münir Bey'in, 'halen Devlet Demiryolları Umum Müdürlüğü Ticaret Tarife Şubesinde mütercim' olarak çalıştığı belirtilir.³⁰ 1933'e gelindiğinde ülkeyi mecburi terk ederek Japonya'ya gider.

28 Aksoy, a.g.t, s. 47.

29 Nadir Özbek, “Abdürreşid İbrahim: İslâmcı Bir Eylem Adamı”, *Toplumsal Tarih*, C. 4, 1995, ss. 11-19.

30 Arabacı, “Abdürreşid İbrahim'in Türkiye Vatandaşlığı Serüveni ve Konya Hayatı”, ss. 290-303.

Abdürreşid İbrahim ve Japonya'da İslâm

Japonya'da İslâm'a yönelik asıl gelişmeler, 1890'larda Osmanlı - Japon ilişkileri ile kendini göstermeye başlamıştır. Osmanlı tarafından 1889'da Japonya'ya Ertuğrul gemisinin gönderilmesi ve geminin dönüş yolunda 16 Eylül 1890'da batması, taraflar arasında yakınlaşmayı artırmıştır. Gemi kazasında 609 kişiden kurtarılan 69 kişiyle³¹ birlikte İstanbul'a gelen Torajiro Yamada ve Shotaro Noda adlı iki Japon, Sultan II. Abdülhamid'in isteği üzerine Osmanlı subaylarına Japonca öğretmiştir. Bu süreçte Müslüman olan Yamada, Abdülhalil; Noda ise Abdülhakim ismini almıştır. Abdülhalil Yamada, 20 yıl kadar kaldığı Türkiye'de iki ülke arasındaki ilişkilerin ilerlemesine de katkıda bulunmuştur.³²

1905-1906 yılları arasında yaşanan Rus-Japon harbinin Japonların galibiyeti ile sonuçlanması, İslâm dünyasında heyecan uyandırmış zira bir yandan Müslüman ülkelerde istilada bulunan Rusların mağlup oluşunun sevinci, diğer taraftan Japonların İslâm âlemine kazanıldırılması umudu konuşulur olmuştur. Aynı zamanda Japon Pan-Asyacılığı ile müslümanlar, Batı emperyalizmine karşı oluşları ile ortak bir zemine de sahiptiler. Bu ortak ülkü bazı müslümanları Japonya'ya yöneltmiştir. Meiji Japonya'sında Asyacılığın öncüleri olan *Kara Ejderler ve Büyük Okyanus Topluluğu* gibi örgütler de müslümanlarla temas kurulmasına öncülük etmiştir.³³

Bu siyasî, konjonktürel atmosfer içinde Japonlar ile ilişkileri bakımından öne çıkan isimlerden biri de Abdürreşid İbrahim'dir. O, Japonya'nın Asya devletleri arasında gücünü iyice hissettirmeye başladığı sıralarda Rus hükümetinin takibi sebebiyle uzun bir seyahate çıkmış, Japonya'ya ziyarette bulunmuştur. Henüz İslâm'ın taban bulmadığı Japonya'da İslâm'ın tanınmasında ve kabul görmesinde önemli bir yeri olmuştur. Japonların İslâm'ı kabul etmesi durumunda hem İslâm alemi bir kardeş ülke, hem de siyâsî arenada Osmanlı hilafeti emperyalist batıya karşı önemli bir müttefik kazanmış olacaktı. Abdürreşid İbrahim, Japonların sahip oldukları meziyetlerin de İslâm'ı kabullerini kolaylaştıracağını ümit etmiştir. Bunun için de yoğunlaşma ve samimi gayretkeşliğin gerektiği inancındaydı. **Bu durumla ilgili Safahat'taki "Süleymaniye Kürsüsündeki Vaiz" den bir bölüm:**

*Sorunuz, şimdi Japonlar da nasıl millettir?
Onu tasvîre zafer yâb³⁴ olamam, hayrettir.
Şu kadar söyliyeyim: Dîn-i mübînin orada,
Rûh-i feyyâzı³⁵ yayılmış, yalnız çekli Buda
Siz gidin, safvet-i³⁶ İslâm'ı Japonlarda görün!
O küçük boylu, büyük milletin efrâdı bugün,
Müslümanlık'taki erkânı siyânette³⁷ ferîd;
Müslüman denmek için eksiği ancak tevhi'd.*

31 <https://yedikita.com.tr/ertugrulun-hazin-hikayesi/> E.T: 16.01.2022

32 Hasan Barlak, "Japonya'da İslâm Davetçisi Bir Türk: Abdürreşid İbrahim 'Dini Fikirleri ve Stratejisi'", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 22, Sayı 3, Eylül 2020, ss. 671-692.

33 Barlak, a.g.m, s. 376.

34 Yab: Endişe, yetkinsiz

35 Feyyaz: Bereketlilik, verimli, gönül, kalp, hayırlılık

36 Safvet: saf, arı, saflık, temizlik

37 Siyanet: Koruma, kollama

Gözlemlerinde İslâm âlimlerinin samimi gayretleri olursa Japonya'da İslâm'ın yayılacağını vurgulamakla beraber Hristiyan misyonerlerin her tarafta çalışmalarını, Müslüman âlimlerin ise bu hususta çok geri kaldıklarını üzüntüyle belirtmiştir.

Bu konuda sitemlerini şu şekilde dile getirmiştir:

Müslümanlık sanırım parlayacaktır orada;

Sâde Osmanlıların gayreti lâzım arada.

Misyonerler, gece gündüz yeri devretmedeler,

Ulemâ vahy-i İllâhîyi mi bilmem, bekler?

Japonya'da misyonerliğin varlığı, 1540 yılında kurulan ve Portekizli tüccarların Coğrafi Keşifler sonrası yanlarında götürdükleri Cizvit/İsa Topluluğu misyonerlerine dayanmaktadır. Misyonerlerin 1582'ye kadar 100.000'den fazla Japon'u Hristiyanlaştırdığı belirtilmektedir. Bu durum üzerine bir ara misyonerlerin faaliyetleri yasaklanmışsa da Batılı devletlerin de baskısıyla ve Japon İmparator Mutsuhito (ö.1912) ile 1868'de başlayan, günümüz Japonya'sının doğuşunu sağlayan Meiji Döneminde konulan yasaklar kaldırılır. Ardından Yokohama, Osaka ve Tokyo gibi şehirlerde misyoner kongreleri yapılır. Batılı güçlerin baskıları karşısında Japonya'da Hristiyanlığın önü açılmış, Fransız Katolik ve Amerikan Protestan misyonerler tarafından Hristiyanlık daha da yayılmıştır.³⁸ Genel nüfusa oranla Japonya'daki Hristiyan nüfus çok fazla olmasa da Müslüman sayısının da yok denecek kadar az olması Abdürreşid İbrahim'in bu mesele ile ilgilenmesinde etkili olur.

20. yüzyılın başlarında İslâm Japonya'nın gündemine girmiştir. Japonlar söz konusu olduğunda ise İslâm hakkında müracaat edebilecekleri en doğru kişi, aynı zamanda siyaseten iyi ilişkiler kurmaya karar verdikleri Osmanlı halifesi padişah II. Abdülhamid görülmüştür. Halife olarak sergilediği tutumdan dolayı ondan İslâm davetine hazır görünen toplumlara yönelik sistemli bir tebliğ faaliyeti beklenmiştir. Fakat halife-sultanın, Japonya örneğindeki davranışı tam olarak beklentiyi karşılayacak şekilde olmamıştır. Sultan II. Abdülhamid (ö.1918), Japon imparatorunun kendisinden Japonya'da İslâm dininin tanınması ve öğretilmesi için bir heyet istediğini ancak bu talebi karşılıksız bıraktığını, Abdürreşid İbrahim'in de gayretini Selanik'te muhafızlığını yapan Ali Fethi Okyar Bey'e (ö. 1943) aşağıdaki şekilde anlatmıştır: “Şimdi size hicran olmuş bir hâtıramdan bahsetmenin sırasındır oğlum... Ruslara karşı kazandıkları zaferin arifesinde idi. Japon İmparatorluğundan bir Prens, beni ziyarete geldi. İmparatorundan hususî bir mektup getiriyordu. Benden, İslâm dininin muhtevasını, iman esaslarını, gayesini, ibadet kaidelerini izah edecek kudrette bir dinî-ilmî heyet istiyordu. Bunun sebebi vardı. Orada İslâmiyeti yaymayı, mukaddes vazife sayan Abdürreşid İbrahim isimli... bir Müslüman âlimden mektup almış, Japonya'daki İslâm'ı tamim hareketine yardımcı olmam istenmişti. İslâm âleminin Halifesi idim. Bir taraftan daima iftihar ettiğim ve hizmetkârı olmaya çalıştığım bu âli vazife, diğer taraftan ruhumda bu mahiyette şerefli hizmete duyduğum hasretle mümkün olan her şeyi yaptım fakat bu yardımım daha çok maddi sahada kaldı. Çünkü Abdürreşid İbrahim Efendi, bizim din adamlarımızdan başka hüviyet içinde idi. Türkçe, Arapça, Farsça'dan başka Rusça, Japonca biliyordu. Avrupa'yı baştan aşağı dolaşmıştı; Çin'i bile görmüştü. Kırk yaşından sonra Fransızca

³⁸ Hasan Barlak, “Abdürreşid İbrahim'in Japonya'da Hristiyan Misyonerliği Karşısındaki Tutumu” *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı, Eylül 2020, ss. 188-197.

ve Lâtince'yi de öğrendiğini yazmıştı. Japonya'da Şinto dininin değişen şartlar içinde Japon münevverlerini tatmin etmediğini, mantık, akıl, ilim, ruh birliği ve evrensel felsefeyi temsil edecek bir dinî-manevi hareketin, Japon milletince benimseneceğini, İslâmiyet'in de bütün bu vasıfları ihtiva ettiğini, sadece hakikatleri izah edecek kudret ve ilmî-manevi kifayette şahsiyetlere ihtiyaç olduğunu yazmıştı. Japon imparatorundan, ailesinden bir Prensin ziyaretiyle böyle bir mektup da alınca mevzuun ehemmiyeti hâdisiye olarak önümde idi. Fakat bizdeki din adamlarının ilmî ve manevi seviyelerini çok iyi biliyordum... Düşündüm ki, Japon İmparatorunun istediği Müslüman din âlimleri kendi ülkemizde olsa ve onları ben bulabilseydim, Japonlardan evvel kendi milletimin ve Halife olarak İslâm âleminin istifadesini temin ederdim... Şöhret yapmış ilmiye mensuplarını tanıyordum. İçlerinde şahsen hürmete şayan çok şahsiyet vardı. Ekseriyetle de şahsen faziletli idiler. Fakat ilmî kudretleri olduğu kadar cihanı telâkki tarzları, bu kadar büyük ve İslâmiyet'in mukadderatı üzerinde tesir yapacak mevzuu ele almaya, neticelendirmeye müsait değildi... Japon İmparatorunun istediği Müslüman din âlimlerini yetiştirecek feyyaz menbâlar da artık mevcut değildi..."³⁹ Bu talebin doğrudan karşılanması mümkün görülmezince imparatora geçitirici bir cevap verilmiş ve hiç olmazsa Japonya'ya İslâm dinini tanıtmak için birtakım dini kitaplar gönderilmiştir. Bu bir anlamda Japonya sahasında misyonerlerin daha kolay hareket etmesine imkan vermiştir. II. Abdülhamid, Japonya'ya İslâm'ı anlatacak ilmi bir heyet göndermemesini Osmanlı'daki ulemânın siyasi ve entelektüel yetersizliğine bağlamıştır. Eğer sebep gerçekten bu ise üzerinde epey düşünmek gerekir. Abdürreşid İbrahim'i ise iyi bir misal olarak sunmuştur. Sultan Abdülhamid'in dile getirdiği üzere, ulemâ içinde hürmete şayan hocalardan birkaçı muhataplarını az da olsa etkileyemezler miydi? Bu bağlamda Kore'yi örnek verirsek; 2017 yılı itibarıyla Güney Kore'deki Müslüman sayısının yabancılar dâhil yaklaşık 100.000 olduğu tahmin edilmektedir.⁴⁰ Kore'de İslâm davetini yapanlar ise 1950'li yıllarda orada bulunan Türkiye Tugay imamı olarak Kore'ye gönüllü giden eski Polatlı müftüsü Abdulgafur Karaismailoğlu ile İmam Hatip mezunu 21 yaşındaki imam Zübeyir Koç'tur.⁴¹ Kore örneğinde olduğu üzere İslâm'ın anlatılması ve samimi örneklik için 'seçilmiş, en ideal, olmazsa olmaz' bir kabul zorunluluğu yoktur. Elbette arzulan bu olabilir lakin ideal olanı yok ya da az ise bu durumda yapacak bir şey de yoktur, denilemez. Dünyanın çeşitli yerlerinde aktif olan yüzbinlerce misyonerin profilleri incelendiğinde 'en ideal' şartlanmasının olmadığı görülecektir. Kore'de İslâm'ı tebliğ eden 21 yaşındaki Zübeyir Koç, güzel bir misaldir. Bu arada şunu da vurgulamak gerekir ki "kaş yapayım derken göz çıkaran" bir durumun oluşmaması için tabii ki davetçinin temel niteliklere de sahip olması elzemdir.

Abdürreşid İbrahim, Japonya'da; Fransız, İngiliz, Alman, Amerikan vd. Hristiyan devletlerin hemen hepsinden pek çok misyonerin çalıştığını, ülkenin her beldesine yayıldıklarını vurgular. Misyoner Hristiyanlar, Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Muhammed (s.a.v) hakkında "kötü" bir imaj oluşturma yoluna gitmişler. Abdürreşid İbrahim, misyonerlerin İslâm aleyhinde Japonca, Muhammed adında kitap hazırladıklarını ve 5 milyon nüsha bastırdıkları bu kitabı Japon köylerine kadar ücretsiz olarak dağıttıklarını ifade etmiştir. Misyonerlikle ilgili yaptığı değerlendirmelerse dikkate şayandır: "Bugün yirminci asırdır. Fakat Avrupa'da gittikçe din taassubu terakki etmektedir, bütün cihanı misyoner ile dol-

39 Barlak, "Abdürreşid İbrahim'in Japonya'da Hristiyan Misyonerliği Karşısındaki Tutumu", ss. 188-197.

40 [Güney Kore Müslümanları | Galeri | El Cezire \(aljazeera.com\)](#) E.T: 30.12.2021

41 <https://www.diyanehaber.com.tr/aylik-dergi/korede-bir-din-gonullusu-zubeyir-koc-h20567.html> E.T: 30.01.2021

durdular, âlemi Hristiyanlık ile boğdular. Kendilerine sorsanız, ‘canım yirminci asırda dinin ne ehemmiyeti var?’ derler, fakat şarkta bir misyonerin burnu kanarsa kıyametleri koparılır. Donanmalar sevk olunur. Dünyada en dinsiz millet Fransızlar ve Amerikalılardır, fakat dünyada en çok misyoner de bu iki millette bulunur.”⁴² Cemil Meriç de bu gerçeği *Umrandan Uygarlığa* eserinde “Avrupa, maddeciliğine rağmen Hristiyanıdır... tek düşman biziz” demek suretiyle dile getirir. Abdürreşid İbrahim, kitapta yazılanların Hz. Muhammed’e düşmanlık güden Avrupalıların isnat ettiği yalan ve iftiraların kat kat fazlası olduğunu vurgularken şu gerçeği de belirtmek gerekir; Hz. Muhammed’in peygamberliği boyunca mücadelelerde Müslümanlardan 150 kişi, düşmandan 250 kişi ölmüştür. Mekke fethinde düşmandan sadece 13 kişi ölmüştür. Fakat sadece Kudüs işgalinde Haçlılar, 70 bin (diğer görüşte ise 30 bin) Müslümanı katletmiştir. Yelena Vekilova isimli bir hanımefendi, Rus yazar Tolstoy’a yazdığı mektupta çocuklarının kimliklerine hangi dini yazdırmasının daha iyi olacağını sormuştur. Tolstoy, Mart 1909’da ona cevap olarak “...Benim için Muhammedilik, Haça tapmaktan (Hristiyanlıktan) mukayese edilemeyecek kadar yüksekte duruyor. Eğer insan, seçme hakkına sahip olsaydı, aklı başında olan her Hristiyan ve her bir insan, şüphe ve tereddüt etmeden Muhammediliği; tek Allah’ı ve onun Peygamberini kabul ederdi...” demiştir.⁴³

1976’da açılan Seul merkez Camii (Güney Kore)

[Güney Kore Müslümanları | Galeri | El Cezire \(aljazeera.com\)](#)

Abdürreşid İbrahim kısa süre içinde, İslâm’ın tanıtılması ve insanları ikna hususunda Japonya’da üniversite, okul, tiyatro, hapisane, kütüphane ve hastane gibi pek çok kurumu ziyaret etmiş, buralardaki insanlarla diyaloglar kurmuştur. Mesela, Tokyo’da hapisane ziyareti sırasında orada din/ahlak görevlisi olarak çalışan Takita, Abdürreşid İbrahim’den İslâm hakkında bilgi ister. Abdürreşid İbrahim, İslâm’ın sade bir din olduğunu, esasının tevhid ve nübüvvetten ibaret olduğunu belirtir. İnsanların her işte bir muallime ihtiyaç duymaları gibi dini konularda da bir muallime ihtiyaçları olduğunu, bu muallimin de Peygamber olduğunu ifade etmiştir. Takita’nin mezheplere dair sorduğu

42 Barlak, “Abdürreşid İbrahim’in Japonya’da Hristiyan Misyonerliği Karşısındaki Tutumu”, ss. 188-197.

43 Barlak, “Abdürreşid İbrahim’in Japonya’da Hristiyan Misyonerliği Karşısındaki Tutumu”, ss. 188-197.

soruya da Müslümanlarda asıl olarak bir mezhebin olduğunu, teferruattaki farklı görüşlerin Müslümanlar için ehemmiyetli olmadığını, Allah'ı bir bilen, Hz. Muhammed'e Peygamber olarak inanan herkesin Müslüman olduğunu beyan etmiştir. İslâm dininde temel inançlarda ve ibadetlerde mezhepler arası belirgin farklar yoktur. Farklılıklar detaylarda ortaya çıkar ki bunlar da dini yaşamayı, değişik karakter ve coğrafyalardaki insanlara farklı imkanlar ve kolaylıklar sunar. Bir başka Japon Matsuura da Abdürreşid İbrahim'e, İslâm dininde gizli sırların bulunup bulunmadığını sormuştur. O'da İslâm'da gizli sırların bulunmadığını, her kesimin inanç hususunda eşit olduğunu ifade etmiştir. Tokyo dışında gerçekleşen bir davette Profesör Ôshima, İslâm'ın geleceği hakkında kısa ve anlamlı bir konuşma yapmış ve herkesin heyecanla alkışladığı hitabını şu sözlerle bitirmiştir: *"İslâm öyle âli/yüce bir dindir ki, işte örneği meydanda (Abdürreşid İbrahim'i işaret ederek) gözle görülür bir insanıyettir. Japonya'da İslâm'ın yayılmasını samimi bir kalp ile isteriz."* Ev sahibi Hayashida'nın da aynı meclisteki konuşmasında Abdürreşid İbrahim'i büyük biraderleri olarak takdim etmesi aynı intibai teyit eder mahiyettedir.

<https://www.bidunyahaber.org/dedem-abdurre-sid-ibrahim-efendi-ile-nasil-tanistim/>

Abdürreşid İbrahim'in Japonya'da görüştüğü insanlardan birisi de Prens İtô'dur. İtô Hirobumi, Dışişleri dairesinden Maliye ve Sanayi bakanlığı ve Başbakanlık görevleri yapmış, Meiji Dönemi siyasetine yön veren devlet adamlarındandır. Prens İtô'nun daveti üzerine yaptıkları uzun bir konuşmada İtô, Abdürreşid İbrahim'den bir ihtiyar olarak, Japonya kadar uzak bir memleketeye ciddi bir masraf ve emek sarf ederek neden geldiğini öğrenmek istemiştir. Abdürreşid İbrahim, açıklamaya siyasî bir giriş yaparak Tatarların sürekli bir şekilde Rusların baskısına maruz kalmasının, kendisini bu soruna çare bulacağını düşündüğü Japonya'ya getirdiğini belirtmiştir. Arkasından, Avrupa'nın bütün siyasetinin İslâm aleyhtarlığı üzerine kurulduğunu ve Avrupalıların da farkında olduğu üzere Müslümanlardaki siyasî şuurun dinden kaynaklandığını ifade etmiştir.

Abdürreşid İbrahim, Japonya'ya İslâm'ın girmediğini ancak İslâmi uygulamaların Japonlarda tabii bir şekilde bulunduğunu söyleyince Prens İtô şaşırarak bunların neler olduğunu sormuştur. Abdürreşid İbrahim de temizlik, sadakat, emniyet, yere oturmak, kadın-erkek ilişkileri şeklinde sıralamış, bu özelliklerin Japonlarda adet/gelenek, Müslümanlarda ise din olduğunu ifade etmiştir. Abdürreşid İbrahim'in buradaki yaklaşımı çarpıcıdır; Japonların ahlak, erdem ve insanlar arası ilişkilerinde zaten Müslüman gibi yaşadıklarını vurgulamış, Müslüman olmakla bir kayıplarının olmayacağını, aksine kazançlı çıkacaklarını ifade etmiştir. Bu arada Prens İtô, Japonların İslâmiyet hakkındaki malumatlarının çok az olduğunu, fakat otuz-kırk sene önce İbrahim Efendi gibi insanlar gelmiş olsa Japonya'da İslâm'ın yayılmasında büyük mesafeler alınabileceğini dile getirmiştir. Arkasından Hristiyanlığın daha önce gelmesine rağmen pek kabul görmediğini belirtmiş ve şöyle devam etmiştir: *"İslâmiyet ekseriyetle Şark milletleri içinde daha zi-*

yade yayılmış, şu sebepten hatırıma geliyor ki bizim Japonlar arasında daha suhûletle/kolaylıkla intişar eder. Yalnız taaddüd-i zevcat/çok eşlilik meselesi ile bilmem imtizaç edebilirler mi? İhtimal bu mesele biraz mâni olur, bizim Japonlarda taaddüd-i zevcat pek nevadirdendir.” Bunun üzerine Abdürreşid İbrahim: “İslâmiyet, taaddüd-i zevcat-tan ibaret değildir, belki taaddüd-i zevcat ile İslâmiyet beyninde/arasında münasebet bile yoktur. Çünkü levazım-ı dinden/dinin gerekliliklerinden değildir. İslâmiyet gayet sade bir dindir, en kısa bir tarif ile ifade edecek olursak İslâmiyet, tevhid/Allah’ın birliği ile güzel ahlaktır.” şeklinde öz bir izahta bulunur. Akabinde Prens İtō, İslâm hakkında biraz daha bilgi ister. Abdürreşid İbrahim de aşağıdaki açıklamaları yapar: “İslâmiyet size arz ettiğim gibidir: Bu kâinatın bir müessiri hakiki ve hâlıkı/yaratıcısı olacak, elbette vardır. Yalnız tabiatın tefsiri kâfi olamaz. Biz o müessirin/sevk ve idare eden esasını bihakkın idrakte aciz kalacağız. Zira ‘ukûl-i beşerin/insan aklının fevkindedir. Şu sebepten muallimlere ihtiyaç görülmüş ki onlar da enbiya-i izamdır/yüce peygamberlerdir, güzel ahlakı ve emniyeti umumiyeye-i temin eder kavânin-i ilahiye-yi talim etmişler, bunları tasdik İslâmiyet’tir. Bunun da hülasası iki kelime ile talim olunmuştur ki, o da ‘Lailahe illallah Muhammedün resûlullah’ kelimesidir.”⁴⁴ Prens İtō, ondan son ifadeyi yani Kelime-i Tevhid’i ağır ağır bir daha tekrar etmesini ister. Abdürreşid İbrahim, ağır ağır üç defa okur, Prens İtō da onun arkasından tekrar eder. Sonra da onun Müslüman olduğunu beyan eder.⁴⁵ Abdürreşid İbrahim, bu görüşmeden sonra Prens İtō’dan bunun aksine bir söz işitmediğini belirtmiştir.⁴⁶ Yüksek Ticaret Okulu’nda⁴⁷ verdiği bir konferansta Buda dininin köken olarak ilahi bir din olduğunu ancak sonradan tahrif olma ihtimalinin bulunduğu değinmiştir. Tarihte benzer bir bozulmayı Hristiyanlığın da yaşadığını belirttikten sonra İslâm’ın ‘İlâhîlik’ bakımından orijinalliğini koruduğunu Kur’ân’dan aktardığı bilgilerle açıklamıştır.

Avukat Sakurai, sorunu izah ederken Müslümanların lisanlarından hiçbirini bilmediklerinden dolayı İslâm hakkındaki malumatı İslâm düşmanlarının eserlerinden okumaya mecbur kaldıklarını ve buna bağlı olarak da tereddüt oluştuğunu belirtir. Bu önemlidir zira Müslümanların kendilerini başkalarına doğrudan tanıtamaması, İslâm veya Müslümanlar hakkındaki yanlış anlaşılmanın önde gelen sebeplerinden biridir. Japonların İslâm’ı Batılılar vasıtasıyla tanınması bu durumun tipik bir örneğidir.

Onun Japonya’da yakın ilişki içinde olduğu isimler arasında İslâm’ı kabul edenler olmuş, Ōhara Bukeiji da bunlardan biridir. Ōhara’nın Müslüman olmakla birlikte Japonya’daki tebliğ faaliyetlerinde özel bir yeri olduğu da anlaşılmaktadır. İbrahim Efendi, Müslüman olduktan sonra “Ebubekir” adını tercih eden Ōhara’dan övgüyle bahseder. Onun, Japonya’da görüştüğü diğer insanlar gibi Ōhara da statü olarak ‘sıradan’ birisi değildir, çeşitli resmi görevler almış yüksek rütbeli bir askerdir. Ōhara, Tokyo’da bir cami inşası için azami derecede gayret göstermiş ve İslâm’ın Japonya’da daha hızlı yayılması için ciddi bir mücadele sarf etmiştir. Ōhara’nın düzenlediği ve eski Japon iş adamı Tōyama, parlamento üyelerinden Kaveno, eski İçişleri Bakanı ve parlamento

44 Barlak, “Japonya’da İslâm Davetçisi Bir Türk: Abdürreşid İbrahim, Dinî Fikirleri ve Stratejisi”, ss. 671-692.

45 Kur’ân’da inanç, bilgi, ibadet, ahlak, hukuk, sosyal hayat, insanlar, hayvanlar, bitkiler, gök cisimleri ve evren gibi pek çok konuda toplam 6236 ayet vardır. Kur’ân’da çok eşlilik mevzuuna sadece bir ayette, Nisa Sûresi’nin 3. ayetinde değinilmiştir. O da Kur’ân ayetlerinin nazil olduğu dönemin yani 7. yüzyılın ictimai kültürü ve şartları ile alakalıdır. İslâm dininde çok eşlilik emir olmadığı gibi, tavsiye edilen de tek eşliliktir (Nisâ Suresi 3. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri Başkanlığı)

46 Barlak, “Japonya’da İslâm Davetçisi Bir Türk: Abdürreşid İbrahim, Dinî Fikirleri ve Stratejisi”, s. 679.

47 Hasan Barlak, okulun adını yaptığı yazışmada Prof. Dr. Komatsu’nun verdiği paylaşır. 15.02.2020

üyesi Inukai Ki, Nakano ve Nakayama'nın bulunduğu bir ziyafette Ōhara, Abdürreşid İbrahim'i İslâm ulemâsından, kendilerinin üstadı ve Japonya'da İslâmiyet'in müessisi olarak takdim etmiştir.⁴⁸

Âlem-i İslâm'da geçen Honjō Yasutarō isimli bir Japon'un ihtida hikâyesi de oldukça ilginçtir. Honjō'nun, kendisine gıyaben çok saygı duyduğunu söyleyen Abdürreşid İbrahim, onu, derin düşünen birisi olduğu simasından belli olan vatanperver bir Japon olarak tanıtmıştır. Honjō, bizzat tanıştıktan kısa bir zaman sonra Abdürreşid İbrahim'i evine davet etmiştir. Misafir karşılama anında ev halkı kendisini secde ederek selamlayınca Abdürreşid İbrahim, selamı iade ettikten sonra özür dileyerek İslâm dini Allah'tan başkasına secde etmeyi yasakladığından, aynı şekilde mukabele edemediğini ifade etmiştir. İslâmiyet'te selamın “*Selâmun aleyküm – Ve aleyküm Selâm*” şeklinde sadece dil ile söylendiğini belirtmiştir. Bunun üzerine evin hanımı bilmedikleri için bu şekilde davrandıklarını söylemiş ve mahcubiyetini arz etmiştir. Arkasından karşılıklı nazik açıklamalarla konuşma devam etmiştir. Abdürreşid İbrahim, o gün onlara İslâm'ın sırf insanlığa hizmet olduğunu ispat etmeye çalışmış ve İslâm'ın ahlak üzerindeki etkisini izah etmiştir. Honjō, Çin'i gezdiği zamanlarda Müslümanların mescidlerinde misafir olduğunu, onların misafirperverliğinden çok memnun kaldığını, temizliklerini beğendiğini ve oradaki Müslüman Çinlilerden pek çok iyilik gördüğünü anlatmıştır. Sohbetin ileriki safhalarında Abdürreşid İbrahim'e elini uzatmış ve İslâm dinine girmiştir.⁴⁹

Japonya'da tebliğ yapan bir Müslüman için önemli sorunlardan bir diğeri, insanlara İslâm'ı anlatan ve öğreten, Müslümanlar tarafından yazılmış İslâm hakkında bilgi veren kitapların bulunmamasıydı. Diğer kitaplar bir yana, Kur'ân-ı Kerim'in Japonca bir çevirisi dahi yoktu. Bu eksikliğin giderilmesi için Japonya'da bulunan bir başka Tatar Müslüman Kurban Ali tarafından 1927 (bazılarınınna göre 1930) yılında Tokyo Matbaa-i İslâmiye adıyla bir matbaa kurulur.⁵⁰

Netice itibariyle her şeye rağmen Abdürreşid İbrahim'in verdiği bilgilere bakılacak olursa bu süreçte Japonya'da Japonlardan meydana gelen çekirdek bir Müslüman kadro oluşmaya başlamıştır. İslâm'ı Japonya'da yaymak gibi ciddi bir faaliyetin teşkilatsız yürütülmesi beklenemezdi. Nitekim Abdürreşid İbrahim ve dostları Japonya'da İslâm'ın yayılmasına hizmet etmek üzere Tokyo'da bir cemiyet kurulmasına karar verirler. Olumsuz tepkilere sebep olabileceğini düşünerek, ihtiyatlı davranıp cemiyete ‘*İslâmiyet'in Yayılması Cemiyeti*’ gibi bir isim vermeyip ‘*Asya Kuvve-i Müdafası*’ ismini verdiler.

Cemiyetin takip edeceği yol ve programa “*Ey Allah'ın kulları, kardeş olunuz.*” hadisi ışık olmuştur. Cemiyetin devamlılığını sağlamak için de cemiyete gireceklere “... *Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir.*” (İsra sûresi, 34) mealindeki ayeti rehber edinmeleri şart koşulmuştur. Bu şekilde ‘*Ajia Gikai Cemiyeti/Asya Kuvve-i Müdafası*’ 7 Haziran 1909 tarihinde kurularak üyeler tarafından imza altına alındı. Cemiyetin, ilki Asya birliğini sağlamak diğeri İslâm'ın Japonya'da geliştirilmesi için çalışmak olmak üzere birbiriyle ilişkili iki temel hedefi vardır. Cemiyet, sonraki yıllarda din, coğrafya, iktisat ve eğitim üzerine çeşitli araştırmalar yürütmüştür. Rusya boyunduruğundaki Müslümanlarla ilişkileri güçlendirmek ve onları esaretten

48 Barlak, “Abdürreşid İbrahim'in Japonya'da Hıristiyan Misyonerliği Karşısındaki Tutumu”, ss. 188-197.

49 Barlak, “Japonya'da İslâm Davetçisi Bir Türk: Abdürreşid İbrahim, Dinî Fikirleri ve Stratejisi”, s. 683.

50 Barlak, “Abdürreşid İbrahim'in Japonya'da Hıristiyan Misyonerliği Karşısındaki Tutumu”, ss. 188-197.

kurtarmak amacını da güden derneğin Çin, Afganistan, Türkiye ve Hindistan'da şubeleri açılmıştır.⁵¹

Tokyo Camiinde Cuma Namazı

<https://tokyocamii.org/khutba/1194/>

Abdürreşid İbrahim'in Japonya'daki faaliyetleri devam ederken İslâm dininin somut bir tezahürü olması bakımından Tokyo'da bir camii inşası gündeme gelmiştir. Camii teklifi ilk olarak Japon Müslüman Öhara'dan gelmiştir. Abdürreşid İbrahim, meseleyi Hintli Müslüman iş adamı dostları Türabalizade ve Abdülgafur Efendi ile paylaşır. Yaptıkları görüşmede camii için ihtiyaç duyulan para ve arsa temini hususu ile konunun siyasî yönü değerlendirilir. Abdürreşid İbrahim'in dostlarından Japon Nakano da camii ve okul için ısrarcı olur. Abdürreşid İbrahim de sayılarının henüz çok olmadığını, acele etmemek gerektiğini belirtir. Bunun üzerine Nakano ise camii inşaatına girildiği takdirde binlerce insanın İslâm ile müşerref olacağını, davet başladığında sözlü-yazılı yürütülecek her çeşit yöntem ile dostlarından bir kişinin dahi dışarıda kalmayacak şekilde Müslüman olacaklarını ümit ettiğini ifade etmiştir. Nitekim Tokyo'da camii girişimi hızla meyve vermiş ve bu konuşmalardan kısa bir müddet sonra camii arsası satın alınmıştır. Bu arada 1909'da Japonya'dan ayrılan Abdürreşid İbrahim, 1910'da refakatindeki Japon Müslüman Hacı Ömer ile İstanbul'a gelir. Burada misyonerlerin Japonya'da Hz. Peygamber aleyhinde dağıttıkları bir kitaba cevaben "*Japonya Mektupları*" risalesi *Sırat-ı Müstakim*'de yayımlanır. Bu süreçten sonra yaşadıkları çalışmanın ilk kısımlarında yer aldığından hareketle Abdürreşid İbrahim, 1933-34 yılında ailesiyle birlikte Japonya'ya giderek oraya yerleşir⁵² ve ölümüne kadar İslâmiyet'in burada yayılması için çalışır. 1928'de Tokyo'da *Mekteb-i İslâmiyye* adlı bir okul açtıklarını⁵³ da belirterek Tokyo Camii de Onun 1934'te Tokyo'ya tekrar dönmesinden sonra 1938'de inşa

51 Barlak, "Abdürreşid İbrahim'in Japonya'da Hıristiyan Misyonerliği Karşısındaki Tutumu", ss. 188-197.

52 1931'de Japonya'da Büyük Asyacılık düşüncesi etrafında toplama yolunda Abdürreşid İbrahim önemli bir isim haline geldi ve 1933'te Japonya'ya davet edildi.

53 <https://tokyocamii.org/tr/history/> E.T: 18.01.2022 / <https://www.derintarih.com/dosya/muhammed-rasit-alas-abdurresid-ibrahim-130-yillik-turk-japon-dostluguna-unutulmaz-katkilar-yapmistir/> E.T: 18.04.2022

edilebilmiş ve ibadete açılmıştır.⁵⁴ Camiinin ilk imam hatibi Abdulhay Kurban Ali olup 1938-1943 yılları arasında vazifeyi Abdürreşid İbrahim yürütmüştür. Camiinin açılış merasimine bölgedeki İslâmi faaliyetlerin önemli isimlerinden Amiral Ogasawara Chōsei, İslâm'ın Japon parlamentosu tarafından tanınması için başvuru yapmak amacıyla Tokyo'ya gelen Yemen veliaht prensi Hüseyin, Mekke'den temsilciler, Çinli Müslümanlar, Sovyetlerden kaçan Müslüman göçmenler ve İtalya büyükelçisi katılmıştır. Tokyo Camii'nin açılışının ardından Abdürreşid İbrahim'in daveti ile fıkıh-hadis eğitimi almış, Arapça-Farsça'ya hakim arkadaşı Mûsâ Cârullah (1875-ö.1949)⁵⁵ 1938 yılında Japonya'ya gitmiş ve birkaç yıl orada kalmıştır. Burada dünyaca ünlü Japon edebiyatçı, dil bilimci, düşünce tarihçisi Prof. Dr. Tosihiko İzutsu'nun⁵⁶ Müslüman olmasına vesile olduğu belirtilir.⁵⁷ İzutsu'nun İngilizce ve Japonca pek çok eseri bulunmaktadır.⁵⁸ Tokyo Camii'de zamanla hasarlar oluşmuş, 1986'da yıkılmıştır. Sonraki süreçte camiinin ve okulun bulunduğu arazi, camii yapılması şartı ile Türkiye Cumhuriyeti'ne hibe edilmiştir. Arsa mülkiyetinin Türkiye'ye geçmesinin ardından 1997 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından **Tokyo Camii Vakfı** kurulmuştur. Camii, yapılan çalışmalar neticesinde 30 Haziran 2000'de yeniden ibadete açılmıştır.⁵⁹

Japonya'da İslâm'ın resmen tanınmasında öncü rol oynamış, 87 yıllık ömrünün büyük kısmını gurbette hasret içinde Müslümanlara faydalı olma gayesiyle tamamlamış olan Abdürreşid İbrahim, 17 Ağustos 1944 günü Tokyo'da vefat etmiş ve Tokyo'daki Tama Müslüman Mezarlığına defnedilmiştir.⁶⁰

<https://www.risalehaber.com/musluman-seyyah-abdurresid-ibrahim-vefatini-76-yilinda-anildi-385800h.htm>

54 Japonya'da inşa edilen ilk cami, Kobe Camii olup (1935) günümüzde ibadete açıktır. Ayrıca 1938'de Nagoya'da ve 1977'de Osaka'da da birer camii inşa edilmiştir.

55 Ahmet Kanlıdere, "Mûsâ Cârullah", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, Ankara, 2020, ss. 214-216.

56 Mehmet Bayrakdar, "Toşihiko İzutsu Hayatı, Eserleri ve Düşüncesi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, C. 18, Sayı 1, 2005, ss. 1-15. / Bazıları sonradan İslâm'dan döndüğünü, bazıları da sadece İslâm ile ilgili ilmi çalışmalarda yoğunlaştığını belirtir.

57 İbrahim Kalın, "Toşihiko İzutsu", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul, 2001, ss. 552-553.

58 Nurullah Sat, "Japonya'da İslâm Araştırmaları: Eserleri ve Fikirleri Bağlamında Toshihiko İzutsu", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Doktora Tezi), Ankara 2018, ss. 3-4.

59 <https://tokyocamii.org/tr/history/> E.T: 18.01.2022

60 [IDP - İslâmci Dergiler Projesi \(idp.org.tr\)](http://idp-islamci.org.tr) E.T: 16.12.2021

Mehmet Akif Ersoy İle Dostluğu

Abdürreşid İbrahim'in Türkiye'deki en büyük ve önemli sesi olan Mehmet Akif Ersoy, 1912'de kaleme aldığı Safahat'ın ikinci bölümü olan *Süleymaniye Kürsüsünde*'ki muhtelif kısımları Abdürreşid İbrahim'in ağzından aktarmıştır.⁶¹ M. Akif'in adı geçen şiirinde İslâm dünyası hakkında dile getirilen hususlar, Abdürreşid İbrahim'in *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İntişâr-ı İslâmiyet* adlı eserinde⁶² ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Bu eser Abdürreşid'in İslâm dünyasına yaptığı iki seyahatin notlarından oluşur. Bunlar, "Âlem-i İslâm" adı ile kitaplaşmadan önce Eşref Edip'in çıkardığı, *Sırât-ı Müstakim* adlı gazete-
de bölümler halinde yayımlanmıştır. M. Akif, 'Kürsüdeki Vaiz' olarak takdim ettiği dostu Abdürreşid İbrahim'i şiirlerinde konuşTURARAK ızdıraplarını, amaçlarını şiirsel olarak dile getirmiştir.⁶³ **Süleymaniye Kürsüsünde şiirinin ilgili bir bölümü:**

Ulemâdan değilim, şeklime aldanmayınız!
Dînin ahkâmını zâten fukahanız söyler,
Anlatırlar size bir müşkiliniz varsa eğer,
Bana siz âlem-i İslâm'ı sorun, söyleyeyim;
Çünkü hiçbir yeri yok gezmediğim, görmediğim.
Beni yormuştu bu yıllarca süren yolculuğun,
Daha başlangıcı... Lâkin gebereydim yorgun,
Bir sadâ benliğimin fıskırıp a'mâkından.
O sadâ işte benim gayret-i dîniyyemdir,
Coşuvermez mi, içim sanki yanardağ kesilir;
Yeniden davranırım, eğlenemem bir yerde.
Ne cihan kaygusu derman bu devâsız derde,
Ne de can, sonra filân duygusu engel, heyhat!
Can, cihan hepsi de boş, 'gâye'dedir varsa hayat...
Ümmetin hâline baktım ki: Yürekler yarası!
Ne bir ekmek yedirir iş; ne de ekmek parası.
Kışla yok, daire yok, medrese yok, mektep yok;
Ne kılıç var, ne kalem... Her ne sorarsan, hep yok!⁶⁴

Avrupa'ya 'haydi gidin fen getirin' diye öğrenime gönderilen gençlerin bir kısmının dinlerine/İslâm'a ve değerlerine düşman olarak döndüklerini belirtmiştir. Burada dönemin yöneticileri tarafından yönetsel ve stratejik hataların işlendiğine dikkat çekilmiştir.

61 <https://www5.tbmm.gov.tr/pdf/Safahat.pdf sf.312>. / M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmet Akif Ersoy", T.C Kültür Bakanlığı, 1996, s. 158.

62 Mustafa İsmet Uzun, "Âlem-i İslâm", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, 1989, ss. 361-362.

63 [Dijital Safahat - Süleymâniye Kürsüsünde \(diyanet.gov.tr\)](http://DijitalSafahat-SuleymaniyeKursusunda(diyanet.gov.tr)) E.T: 14.09.2021

64 [Süleymâniye Kürsüsünde | Mehmet Akif Ersoy Araştırmaları \(mehmetakifarastirmalari.com\)](http://SuleymaniyeKursusunda|MehmetAkifErsoyAraştırmaları(mehmetakifarastirmalari.com)) E.T: 14.09.2021

Bu durum şiirde şöyle ifade edilmiştir:

Sonra zenginlerimiz: “Haydi gidin, fen getirin.” diye,
 Her isteyenin şahsına bilmem kaç bin Ruble tahsis ile sevk eylediler Avrupa’ya;
 Bu giden kâfileden birçoğu cidden tahsil ederek döndü.
 Fakat geldi ki üç beş de sefil, hepsinin nâmını kirletmeye bihakkın yetti...
 Hâli ıslâh edecekler, diyerek kaç senedir,
 Bekleyip durduğumuz zübbelerin tavrı nedir?
 Bir selâmet yolu varmış... O da neymiş: Mutlak,
 Dîni kökten kazımak sonra, evet Ruslaşmak!
 O zaman iş bitecekmış...
 Müslümanlar o sebepten bu sefalette imiş:
 Ki kadın ‘sosyete’ bilmezmiş, esârette imiş!
 Din için, millet için iş görecek alçağa bak:
 Dîni pâymâl edecek, milleti Ruslaştıracak!...

II. Meşrutiyet’in 1908’de ilanı sonrası İstanbul’a ikinci kez gelir ve estirilen -suni-hürriyet havası içinde birçok şeyin değiştiğini ama pek çok kimsenin umduğunu bula-madığını, meşrutiyetin adeta bir anda herşeyi düzelterceği gaflet ve şaşkınlığı içinde bir toplum çehresiyle karşılaşmıştır. **Bu durum şiire şöyle yansımıştır:**

Bir de İstanbul’a geldim ki:
 Bütün çarşı, pazar naradan çalkanıyor,
 öyle ya... Hürriyet var!
 Galeyan geldi mi, mantık savuşurmuş...doğru:
 Vardı aklından o gün her kimi gördümse zoru.
 Kimse farkında değil, anlaşılan, yaptığının;
 Müslüman mülkünü her yerde felaket vurdu...
 Bir bu toprak kalıyor dinimizin son yurdu!
 Bu da çiğnendi mi, çiğnendi demek şer’i mübin.

Çıkardığı Gazete Ve Dergiler

Mir’at: 1902 yılında Petersburg ve Kazan’da yayımlanmış, 22. sayısıyla sona er-miştir. İslâm Birliği ve Rusya’da yaşayan Müslümanların hakları savunulmuştur.⁶⁵

Ülfet: 1905’te Petersburg’da yayımlanmış, 1907’de Rusya tarafından kapatılmıştır.

Tilmiz: 1906’da Petersburg’da Arapça olarak çıkmış ve 1907’de kapatılmıştır.

⁶⁵ Farklı kaynaklardan hareketle Abdürreşid İbrahim’in çıkardığı gazete ve dergilerin derlenmesi için Özbek, a.g.d, ss. 11-19. / Namık Kemal Karabiber, “Süleymaniye Kürsüsündeki Vaiz: Abdürreşid İbrahim (1857/1944)”, I. Uluslararası Mehmet Akif Sempozyumu (19-21 Kasım 2008), Burdur, 2009, ss. 593-669.

Cihad-ı İslâm: Alimcan İdris-i ile birlikte 1916'da neşredilen Türkçe bir gazetedir.

Necat: Petersburg'da yayımlanan bu gazete 1907'de kapatılmıştır.

Tearuf-i Müslimin: Dini, siyasi, tarihi, felsefi haftalık bir dergidir. 1910 yılında yayımlanan, İstanbul'da Ahmed Taceddin'le birlikte 32 sayı çıkarılmıştır. Birbiriyle tanışma, birbirini tanıma anlamı olan te'ârüften yola çıkılarak dağınık ve birbirinden kopuk hâlde bulunan Müslümanların birbirlerini ve ortak sorunlarını tanımaları amacıyla *Te'ârüf-i Müslimîn* dergisi çıkarılmıştır. "Ona göre Türk ve İslâm dünyasının geri kalmışlığının en büyük sebebi cehalet ve Batı emperyalizmidir. Bu nedenle Batının ilim ve tekniğinin alınarak kendi örf ve âdetlerimizin korunmasını arzu etmektedir." Abdürreşid İbrahim, döneminin eğitim durumunu şu şekilde özetlemektedir: "Medreselerde nizam intizam hiç yok, ders okuma oldukça kötü, ayda haftada bir ders okutuluyor. Talebe kendi kendine çalışır, mütalaa ederse bir derece tahsil etmiş olur. Elbette böyle talebeler çok olmaz, bu hâlde bir talebenin medresede yirmi sene kalması âdeta mecbur olmuştur. Hocalar bu durumun ıslahı için hiçbir çalışma yapmıyorlar. Talebelerde ahlak gayet kötü, tütün, enfiye ve iskambil gibi bütün kötü alışkanlıklar çok yaygın." Abdürreşid İbrahim, eğitim sisteminin bu hâlde gelmesindeki siyasal, ideolojik sebepler için de "Maarif itibarıyla Türkler/Türkistan maalesef fena bir vaziyettedir. Çünkü Bolşevikler mekteplerine Türk çocuklarını almak istemiyorlar; bin müşkülât çıkarıyorlar. Müslüman mekteplerini de kapatıyorlar, ahali cahil kalıyor"⁶⁶ tespitinde bulunuyor.

<https://tokyocamii.org/tr/notice/6589/>

Eğitim Meselesi; eğitim sistemi bir makinenin işleyen çarkı olarak düşünüldüğünde ulemâ, şakirdân ve eğitim sistemi (müfredat, öğretim yöntemi, medrese vd.) bu çarkın birer dişlisi hükmündedir. Bu dişlilerden bir tanesi dahi görevini yerine getiremediğinde sistemin sağlıklı işlemesi mümkün değildir. Abdürreşid İbrahim, bu üç dişlinin de dönem itibarıyla hükmünü yitirdiğini ve görevini yerine getiremediğini vurgulamaktadır. Kendisinin genç nesilden, talebelere/şâkirdlerden beklentisi ise yüksektir. Onlara seslenirken;

"Ey Allah'ın kulları!

Ey millet-i İslâm'ın bülbülleri!

Ey insanîyet gülleri!

Siz talebe efendiler!

Ey biraderler!

Ey kardeşler!

Ey vatan kahramanları!

66 Altunbay, a.g.m, ss. 531-534.

Ey İstikbal-i ümit!” gibi yüksek bir hitap gücüyle kendilerinin ne kadar önemli olduğunu onlara hissettirmeye çalışır.

“Ey Allah’ın kulları!

Ey millet-i İslâm’ın bülbülleri!

Ey insaniyet gülleri!

Bütün âlem-i İslâm size nazarını dikmiş, bütün Müslümanlar her hayrı sizden ümit etmiş, siz her ne kadar bugün medrese köşesinde bir softa ve mektep dâhilinde bir şâkird iseniz de Müslümanlar nazarında âlemi İslâm’da birer sönmez elektrik ziyası-sınız. Sizin mevkiiniz makamınız Müslümanların âdeta kalpleriyle teveccüh ettikleri bir merkezidir. Sizin başınızda bulunan beyaz sarıklarınız istikbalde Müslümanları zulmeti cehaletten kurtaracak fenârları ve o sizlerin göğsünüzde olan parlak düğmeleriniz, bu milletin birer keşke-i hayatıdır” diyerek toplum nazarında talebe ve şâkirdlerin önemini ve sağlam ideal sahibi olmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda “Bu millete siz rehber olacaksınız, siz faide olacaksınız, siz sâik olacaksınız, siz hami olacaksınız, siz nâsir olacaksınız. Bu milletin ahvalinden de indallah siz mes’ûl olacaksınız, bu millet hulus-u kalbiyle tamam tamam size teveccüh etmiştir. Şu hâlde siz efendiler, bu biçare milletin hüsnü zannını suistimal etmeyiniz, bu nimeti ayaklarınızla tepmeyiniz, bu muhitten uzak gitmeyiniz, Cenab-ı Hâk ve Feyyaz-ı Mutlak’tan ümidinizi kesmeyiniz”⁶⁷ ifadeleriyle de talebenin/şâkirdlerin kısaca ilim ehlinin, toplumla iç içe olması ve yaşadığı toplumun sorunlarına duyarsız kalmamaları gerektiğini belirtir. Abdürreşid İbrahim’e göre millete musallat olan atalet, yalan, kötü ahlak gibi şeylerden kurtuluşun çaresi eğitim ve eğitimle bütünleşen güzel ahlakıdır.

Abdürreşid İbrahim’e göre talebeler için öncelikli hedef; hayal etmek ve bir gaye belirlemektir. “Bizim babaların çok güzel sözleri vardır. İstikbalde şeyhülislam olacağını düşünmeyen talebe, âlim olmaz. Serasker olacağına da fikr etmeyen bir nefer asker olamaz derlermiş. Talebe-i ulûmdan her biri bugünden itibaren istikbalde kendinin bir şeyhülislam veya maarif nazırı olacağını fikr etmeli de ona göre tedarikte bulunmalı. Ve şakirdân-ı fûnûn-ı kezalik kendisinin istikbalde bir nazır ve yahut bir sadrazam olabileceğini tasvir etmeli” diyerek gençlerin hedeflerinin olması, bu hedefler doğrultusunda eğitimlerini sürdürmeleri gerektiğini belirtir. Kısaca kendine güvenmeyen, idealsiz, amaçsız sürdürülen bir eğitimden kişiye fayda gelmeyeceğini anlatır; çünkü ona göre bütün milletlerin umudu talebelerdedir.⁶⁸

*İlmin ve eğitimin, genel olarak insanlık için özel olarak ise Rusya Müslümanları için önemi sadece kendisi tarafından değil derginin bir diğer yazarı olan Samizâde Süreyya (1898-1968) tarafından da dile getirilmiştir. Samizâde Süreyya, *Kuvve-yi İlmiye* başlıklı yazısında Müslümanların başına gelen bütün felaketleri ilmin eksikliğine bağlar ve akabinde şunları söyler: “Bugün bizde en noksan bir kuvvet var ise o da kuvve-yi ilmiyedir. Kuvve-yi ilmiyenin noksanlığı değil midir ki bizi şimdiye kadar ibtibdâd boyunduruğu altında bıraktı. Hâlbuki kuvve-yi ilmiye diğer bütün ilimlerin babası, âdeta rehberidir. Bir millette kuvve-yi ilmiye ne kadar mükemmel olursa o milletin diğer kuvvetleri de o nispette mükemmel olur. Kuvve-yi ilmiye her şeyden evvel insana güzel bir terbiye-i fikriye verir. İnsan bu terbiye-i fikriye sayesinde kendinden, muhitinden haberdar olur. İnsan her ne yaparsa fikriyle, aklıyla, beyniyle yapar. Fikir, akıl, beyin*

67 Altunbay, a.g.m, ss. 531-534.

68 Altunbay, a.g.m, ss. 531-534.

ne kadar güzel terbiye olur, ne derece mükemmel bulunursa tabii yapılan şeyler de o nispette mükemmel olur ve o nispette ciddi, metin ve salim işlere teşebbüs olunur.” Bir yandan Samizâde Süreyya tarafından ilmin önemi açıklanırken diğer yandan Abdürreşid İbrahim tarafından eğitim sisteminin işlevsizliğine vurgu yapılır. Abdürreşid İbrahim, yaşadığı coğrafyada eğitimin topluma faydalı insan yetiştiremediğinden yakınır. Toplumun ihtiyaçlarına yeterince cevap verilememesi ise her şeyde dışa bağımlı olunmasına neden olur. “Mekâtib-i âliyyede ikmal tahsil ederiz, bir köprü yapacak mühendisimiz yok, bir şey lazım oldu mu hep harice muhtacız. Bir sanatımız yok, bir hünerimiz yok, mektep medrese ikmal eder etmez yalnız bir boğazımız, bin kuruş maaş aramaktan başka işimiz yok. Almanya’da ikmal tahsil edenlerin yüzde elli sekizi ticaret ve sanata gidiyor, hükümet mahkeme işine adam arıyor. Bizde ise ikmal tahsil eden yüz yüzeli hükümetten vazife ve maaş aramakta.”⁶⁹ Abdürreşid İbrahim sık sık Avrupa eğitiminde görülen iyi noktaların örnek alınabileceğini vurgular. Ancak buna rağmen örnek alınan kısımların daha çok dış görünüşle, şekille ilgili olduğunu görünce bu durumu kıyasıya eleştirir ve hataları gözler önüne serer. Söz gelimi ulemânın geçmişte çok önemli hizmetleri olduğunu söyleyen Abdürreşid İbrahim, geçmişe takılıp kalmayarak geleceğe yönelmenin daha doğru olduğunu vurgular. Bununla birlikte ulemânın ilimle uğraşmasının gerektiğini belirtmekte ve topluma rehber olmalarını istemektedir. “Zira bugün bizim ulemâmımızın fünûn-u ciddiyeye dahi bir derece aşına olmaları da lazım olduğu gibi efkâr-ı umumiyeye muvaffak muamele etmek için de birçok tecrübeler ile zihin yormaları da lazımdır. Eskiden şöyle giderdi, böyle gelirdi ile bundan sonra iktifa edemeyeceğiz. Zira zamanımızın bizi icbar ettiği birçok şeyler vardır ki, ulemâmız rehber olmadıkça biz onları elde edemeyiz. Milletimiz min’el-kadim ulemâya merbuttur” sözleriyle ulemâdan bekleneni açıklar.

Eserleri

Livai’l-hamd (İstanbul 1885), *Çalpan/Çoban Yıldızı* (İstanbul 1895), *Bin Üçyüz Senelik Nazra* (Petersburg 1905, Müslümanlar arasında bir ittifak kurma zarureti dile getiren ve ittifak programının ana fikirlerini ihtiva eder.), *Vicdan Muhakemesi ve İnsaf Terazisi* (Misyonerlerin Hıristiyanlığı yaymak maksadıyla yazdığı *Açık Mektup* adlı risaleye reddiye olarak yazıldı.), *Aftonomiyaya ki İdare-i Muhtariyye* (Petersburg 1907), *ed-Dinü’l-Fitrat* (İslâm’ın insanın yaratılışına en uygun din olduğunu anlatır.), *Tercüme-i Halim ya ki Başıma Gelenler, Âlem-i İslâm ve Japonya’da İntişar-ı İslâmiyet*.⁷⁰

Hülasa

Abdürreşid İbrahim, müderris bir müellif ve münevver bir dava adamıdır. Ömrünü İslâmi mücadeleye vakfetmiş aksiyoner ve teşkilatçı bir kişiliktir. Hilafetin ihyasına çalışmış, Osmanlı’ya umut bağlamışsa da hayal kırıklığına uğramıştır. Türkistan’ın istiklaline ve dinin ihyasına gayret etmiştir. Emperyalizme karşı savaşmış, Japonya’da İslâm’ın yayılmasına hizmet etmiştir.

69 Altunbay, a.g.m, ss. 531-534.

70 Mustafa İsmet Uzun, “Abdürreşid İbrahim”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul, 1988, ss. 295-297.